

Υ

μ, όλες όμως αφήνουν τα κατάλοιπά τους.

Αυτό συμβαίνει και με τις κρίσεις, ειδικά τα τελευταία χρόνια που βαδίζουμε από κρίση σε κρίση. Βέβαια, όταν μιλάμε για κρίση στην Ελλάδα, εννοούμε κυρίως την οικονομική των ετών 2009-2019, τη λεγόμενη 10ετία των μνημονίων.

Τα γεγονότα είναι γνωστά, μιας και τα ζήσαμε και θα τα ζούμε για καιρό ακόμα. Την περίοδο της ελληνικής -και όχι μόνο- οικονομικής κρίσης, ακολούθησε η ήδη μακρά δυστυχώς περίοδος της πανδημίας που συνιστά μια παγκόσμια υγειονομική, οικονομική και εν τέλει ανθρωπιστική κρίση. Και ενώ το τέλος της πανδημίας αναμένεται χωρίς να έρχεται, η ρωσική στρατιωτική εισβολή και ο πόλεμος στην Ουκρανία σήμανε το τέλος της περιόδου των τελευταίων τριάντα δύο ετών που ονομάστηκε βιαστικά και αισιόδοξα "μετα-ψυχροπολεμική" εποχή και την έναρξη ενός κεφαλαίου της διεθνούς ιστορίας που φαίνεται «μ - - μ».

Αυτό που επίσης είναι ανησυχητικό είναι η κρίση μιας πυρηνικής απειλής και επειδή έχω εργαστεί σε αυτόν τον τομέα και έχω προσωπική πείρα, γνωρίζω τις τραγικές συνέπειες που μπορεί να έχει ένας πυρηνικός πόλεμος, που μέχρι πρότινος θεωρούνταν ένα θέμα λυμένο, στα πλαίσια του "φοβάται ο Γιάννης το θεριό και το θεριό τον Γιάννη". Και σίγουρα αυτή τη στιγμή υπάρχουν θέματα ασφαλείας, ειδικά επειδή δεν υπάρχει καλή επικοινωνία. Μπορεί να γίνει κάποιο ατύχημα και ενώ πιστεύαμε ότι έχουν ληφθεί όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε κάτι τέτοιο να μη συμβεί, σήμερα υπάρχουν πολλά ερωτήματα κατά πόσον μπορεί να γίνει πραγματικότητα ένας πυρηνικός πόλεμος, που σίγουρα θα καταστρέψει τον πλανήτη.

Η Ουκρανία έχει καταστεί η μεγάλη "μεθόριος" όχι ανάμεσα στη Ρωσία και τη Δύση, με την έννοια του παγκόσμιου πλέον NATO, αλλά κυρίως ανάμεσα στη φιλελεύθερη δημοκρατία και τις ποικίλες εκδοχές αυταρχισμού και ολοκληρωτισμού. Καταστάσεις που είχαν θεωρηθεί δεδομένες, όπως η παγκοσμιοποίηση -με την οποία ασχολήθηκα στο προηγούμενο άρθρο μου- και προτεραιότητες που είχαν καταστεί αυτονόητες, όπως η ανάγκη επείγουσας αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, δίνουν τη θέση τους στη ρήξη της εφοδιαστικής αλυσίδας και την ανάγκη απεξάρτησης της Ευρώπης από τα ρωσικά καύσιμα.

Η περίοδος που διανύουμε δεν είναι περίοδος απλώς αναστοχασμού, αλλά **αναδασμού αξιακού, πολιτιστικού, πολιτικού, κοινωνικού, οικονομικού** αλλά και **στρατιωτικού**. Παρ' όλα αυτά, οι λεγόμενες νέες τεχνολογίες εξελίσσονται. Το στοιχείο είναι και πάλι σύνθετο και συνολικό. Η μάχη των ιδεών συνδέεται με τη μάχη της τεχνολογίας (είτε αυτή αφορά τις ιατροβιολογικές εξελίξεις σε σχέση με τις πανδημίες είτε εξύπνα και θανατηφόρα όπλα αλλά και τα αντίδοτά τους), με τη μάχη των πολιτειακών και πολιτικών σχημάτων, με τη μάχη των ενεργειακών πόρων και του νερού, της διατροφικής επάρκειας, των κλιματικών συνθηκών, των φυσικών και ανθρωπογενών καταστροφών, εν τέλει με τη **μάχη για την ασφάλεια έναντι κάθε εκδοχής φόβου, τρόμου, τρομοκρατίας, απειλής**.

Γράφει ο
Byron Tomazos
Μηχανολόγος,
Απόφοιτος Πολυτεχνείου
Μονάχου
e-mail: btomazos@gmail.com

Η ανθρωπότητα ζει εμφανώς σε διαφορετικές ιστορικές εποχές που συνυπάρχουν πάνω στον πλανήτη, και ενώ μέχρι πριν λίγο είχαν μια συνολική τάση προς το μέλλον, τώρα εμφανίζουν μια συνολική τάση προς το παρελθόν.

Δημοσιονομική επίγνωση Ο Ευάγγελος Βενιζέλος στο βιβλίο του **Εκδοχές πολέμου 2009-2022**, που εκδόθηκε πρόσφατα, αναφέρει έναν όρο που ομολογώ ότι δεν είχα ακούσει ποτέ στο παρελθόν και δεν γνώριζα: Δημοσιονομική επίγνωση. Η έλλειψη δημοσιονομικής επίγνωσης βασικών στοιχείων της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή της **δυναμικής του δημόσιου χρέους και της εκρηκτικής σχέσης του διπλού ελλείμματος, πρωτογενούς και ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, επιδείνωσε σταδιακά τα στοιχεία της ελληνικής οικονομίας**.

Τις δύο φορές που ο Κωνσταντίνος Καραμανλής εγκατέλειψε την πρωθυπουργία, το 1963 και το 1980, το δημόσιο χρέος ήταν σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο σε σχέση με το ΑΕΠ. Αργότερα, όπως όλοι θυμόμαστε, υπήρχε μια ασάφεια σε όλα τα επίπεδα, από τον απλό πολίτη (για λόγους άγνοιας και βραχυπρόθεσμου συμφέροντος) μέχρι τον ανώτατο αξιωματούχο της κυβέρνησης (για λόγους κυρίως λαϊκισμού), σχετικά με την έννοια του χρέους, του δανεισμού, της υποχρέωσης επιστροφής των δανεικών, όπου σχεδόν κανείς δεν συνειδητοποιούσε ότι τα δάνεια δεν σβήνονται και δανειακά και αγύριστα δεν υπάρχουν, εκτός από την περίπτωση της ανεξέλεγκτης χρεοκοπίας που θα γύρι-

ζε τη χώρα 50 χρόνια πίσω. Χρήματα μοιράστηκαν άκριτα και αφειδώς, ευρωπαϊκά πακέτα στήριξης σκορπίστηκαν στους ανέμους της καλοπέραςης, κανείς δεν ανησυχούσε με την αύξησή του συνολικού χρέους του δημόσιου τομέα και των θυγατρικών του, που εξέδιδαν εγγυητικές επιστολές. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι από την ένταξη στο ευρώ μέχρι σήμερα, η **μέση αύξηση των μισθών στη Γερμανία ήταν 26% και στην Ελλάδα 126%**. Κοντολογίς υπήρχε μία αίσθηση ότι δεν έχουμε αντίληψη της πραγματικότητας, παρά το γεγονός ότι η πραγματικότητα ήταν ήδη εκεί.

Με αυτές τις οικονομικές πολιτικές φτάσαμε στην πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα που η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας υπήρξε ραγδαία και οδήγησε στην κρίση της δεύτερης δεκαετίας, τότε που έσκασε η "φούσκα" της πλαστής ευμάρειας, όλα έγιναν απατητά και το χρέος εκτοξεύτηκε σε δυσθεώρητα ύψη. Ευτυχώς που το κούρεμα των 108 δις απέτρεψε την χρεοκοπία και αυτό θεωρώ ότι ήταν ένα mission impossible, καθώς κράτη κατά πολύ ισχυρότερα της Ελλάδας (π.χ. η Αργεντινή) κινδυνεύουν ακόμη να φαλιρίσουν.

Ένα οδυνηρό δίλημμα Το 2010, ο Γ. Παπανδρέου αγγήγειρε από το Καστελόριζο την ενεργοποίηση του μηχανισμού στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, χωρίς κατά τη γνώμη μου να εξηγήσει επαρκώς στον ελληνικό λαό ότι όπως είχαν διαμορφωθεί τα οικονομικά δεδομένα στα τέλη του 2009 ήταν πρακτικά αδύνατη η αποφυγή υπαγωγής σε κάποιον θεσμικό μηχανισμό. Τότε ο μόνος διαθέσιμος μηχανισμός ήταν το ΔΝΤ, που είχε την τεχνογνωσία, ενώ η Ελλάδα ήταν μέλος μιας νομισματικής ένωσης που όχι μόνο δεν διέθετε κατάλληλους μηχανισμούς αλλά και τους απαγόρευε νομικά. Συνεπώς οι διαθέσιμες επιλογές ήταν δύο: **ή μνημόνια ή ασύντακτη χρεοκοπία**, που θα οδηγούσε σε έξοδο από τη νομισματική ζώνη και πιθανότατα από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δηλαδή σε Grexit.

Ήδη η χώρα βρισκόταν ένα βήμα πριν την ασύντακτη χρεοκοπία, την αδυναμία δηλαδή να χρηματοδοτήσει τη λειτουργία της, όχι απλώς να καταβάλει τις υποχρεώσεις έναντι των δανειστών της. Την αδυναμία να χρηματοδοτήσει την καθημερινή λειτουργία του κράτους, να καταβάλει συντάξεις, μισθούς, δαπάνες για νοσοκομεία, σχολεία κ.λπ.

Η αποφυγή της πραγματικής χρεοκοπίας οφείλεται στην επιλογή να πάμε οργανωμένα στο "κούρεμα" και στην αναδιάρθρωση του χρέους με τη δανειακή στήριξη των εταίρων μας μέσω του **PSI**, δηλαδή της **νομικά εθελοντικής ανταλλαγής ομολόγων με τις τράπεζες και τις άλλες οντότητες του διεθνούς ιδιωτικού τομέα που κατείχαν ελληνικά ομόλογα**.

Ο Ευάγγελος Βενιζέλος τότε είχε πρωταγωνιστικό ρόλο και όπως ο ίδιος αναφέρει στο βιβλίο του «εξήγησα στη Βουλή ότι το PSI είναι νομικά και χρηματοοικονομικά ασφαλές, αν είμαστε σοβαροί, ενωμένοι και καλά προετοιμασμένοι». Τελικά τον Μάρτιο του 2012 έγινε το PSI και η χώρα βρέθηκε σε κατάσταση **selective default** (επιλεκτική χρεοκοπία), χωρίς αυτό πρακτικά να σημαίνει κάτι πολύ σοβαρό, αφού πρόσφατα δανειζόμασταν με αρνητικά επιτόκια.

Μία παράπλευρη **ωφέλεια** που η Ελλάδα προσέφερε στην ΕΕ, ήταν ότι χρησιμοποιήθηκε σαν πειραματόζωο για πολλά θέματα που ήταν προβληματικά, καθώς η Ευρωζώνη είχε συγκροτηθεί ώστε να λειτουργεί "υπό κανονικές συνθήκες θερμοκρασίας και πίεσης", δηλαδή, όπως προανέφερα, δεν διέθετε μηχανισμούς πρόβλεψης και διαχείρισης κρίσεων. Διαμορφώθηκε τότε μία κοινοπραξία των κρατών-μελών, με πολλές ιδιομορφίες, συγκροτήθηκε η **«Ελληνική Δανειακή Ευκολία»** (Greek Loan Facility) και η Ελλάδα αποδείχθηκε τελικά ένα εργαστήριο που δεινοπάθησε μεν αλλά έδωσε την ευκαιρία στην ΕΕ να επεξεργαστεί και να οργανώσει τρόπους αντιμετώπισης παρόμοιων προβλημάτων.

Αν δεν παινέψεις το σπίτι σου... Ένα μεγάλο λάθος των Ελλήνων διαχρονικά, είναι να κατηγορούν τη χώρα τους. Ακόμη και Έλληνας πρωθυπουργός δήλωσε στο παρελθόν ότι κυβερνάει μια διεφθαρμένη χώρα. Όπως έχω γράψει και στο παρελθόν, συνεργάζομαι πολλά χρόνια με ξένους, κυρίως δυτικούς, και ποτέ δεν έχω ακούσει κανέναν να κατηγορεί την πατρίδα του. Η διαφθορά δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, είναι παγκόσμιο και μπορώ να πω ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η δική μας διαφθορά είναι συγκριτικά πτασματικό χαρακτήρα ενώ σε άλλες χώρες, ποινικού χαρακτήρα και ευρύτερης κλίμακας. Επιπλέον, δεν υπάρχει σχεδόν καμία υπόθεση μεγάλης διαφθοράς στην Ελλάδα που να μην εμπλέκονται γερμανικές εταιρείες σχεδόν όλες οι μεγάλες υποθέσεις έχουν μία γερμανική διάσταση. Κι όμως κανείς ποτέ δεν έχει αναφέρει κάποιο σκάνδαλο που συνέβη στη χώρα του ούτε το έχει παραδεχτεί, κι αν τελικά το παραδεχτεί, πρέπει να του το βγάλεις με το τσιγκέλι. Αντίθετα εμείς συνεχίζουμε να "κρεμάμε στα μανταλάκια" τη χώρα μας με την παραμικρή ευκαιρία, υπαρκτή ή εντελώς φανταστική, και το πιο αστείο είναι ότι αυτοί που τα λένε αυτά πάντα εξαιρούν τους εαυτούς τους.

Αντέξαμε πολλά Γράφει ο φίλος **Ιάκωβος-Αντώνιος Αρμάος** σε ένα άρθρο του στην *HuffPost*: «Οι Ελληνίδες κι οι Έλληνες άντεξαν πάρα πολλά. Πραγματικά πάρα πολλά. **Αμφιβάλλω, πλέον, ειλικρινά αν υπάρχει στον δυτικό κόσμο άλλη κοινωνία τόσο ανθεκτική όσο η δική μας**. Φθάνει μια διαγώνια ανάγνωση στον ψηφιακό και τον παραδοσιακό τύπο της χώρας για να κατανοήσουμε ότι είναι, ίσως, πρώτη φορά τα τελευταία χρόνια που υπάρχουν τόσο εμφανώς **διαφορετικές προσεγγίσεις της πραγματικότητας από πλευράς πολιτικών κομμάτων** [...] Δεν είναι παράδοξο διότι υπάρχουν διαφορετικές προσλαμβάνουσες. Και διαφορετική κομματική στόχευση. Οι τρεις πολιτικοί Αρχηγοί, επικεφαλής πρακτικά τριών πόλων στο σύγχρονο πολιτικό σύστημα, έχουν διαφορετική ανάγνωση της τρέχουσας κατάστασης. Και σίγουρα διαφορετικό στρατηγικό και τακτικό στόχο.

Είναι επικίνδυνο, διότι σε μια χώρα που πρώτη έζησε την περίοδο 2009 - 2018 την κρίση των μνημονίων, που ήταν μέχρι τότε η μεγαλύτερη κρίση που είχε ζήσει ανεπτυγμένη χώρα από τη σύσταση του σύγχρονου καπιταλιστικού συστήματος, μέχρι την κρίση της πανδημίας, που ακόμα συμβιώνει μαζί μας και την ενεργειακή κρίση με τον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο, θα έπρεπε να υπάρχει μια συνισταμένη, μια κοινή βάση πάνω στην οποία τα πολιτικά κόμματα της χώρας θα χτίσουν την Ελλάδα της επόμενης μέρας [...] Οι Ελληνίδες κι οι Έλληνες άντεξαν πάρα πολλά. Και δεν κρύβω ότι αυτό με κάνει ιδιαίτερα υπερήφανο. Όπως με κάνει υπερήφανο η ωριμότητα των Ελλήνων ψηφοφόρων. **Οι ψηφοφόροι τα τελευταία χρόνια δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά δίνουν ευκαιρίες. Και μετά κρίνουν τη διακυβέρνηση**. Όποιος κυβερνήτης δεν τήρησε τις υποσχέσεις του, όποιος δεν κατάφερε να ανταποκριθεί με παραγωγή απτού, μετρήσιμου έργου και με γλώσσα ειλικρίνειας και σαφήνειας καταψηφίστηκε την επόμενη εκλογική διαδικασία».

Οι κρίσεις γεννούν ευκαιρίες Συμφωνώ με τις απόψεις του Ιάκωβου Αρμάου και θεωρώ ότι οι επόμενες εκλογές είναι κρίσιμες, όμως οι κρίσεις μάς έχουν διδάξει πολλά και αν κάνουμε έναν ψύχραμο απολογισμό της τελευταίας 10ετίας, θα διαπιστώσουμε ότι σε πολλούς τομείς είμαστε κερδισμένοι. Καταρχάς, κατακτήσαμε ως λαός ένα **καλό επίπεδο δημοσιονομικής επίγνωσης**. Αντιληφθήκαμε επιτέλους, ότι με τις αλόγιστες παροχές και σπατάλες, απλώς τρώγαμε τις σάρκες των επόμενων γενεών και υποθηκούσαμε το μέλλον των παιδιών και των εγγονών μας.

Κάναμε **άλματα στον ψηφιακό μετασχηματισμό**, ξεκινώντας από πολύ χαμηλή αφετηρία. Δημιουργήθηκαν νέες σημαντικές ηλεκτρονικές υπηρεσίες, που βελτίωσαν την καθημερινότητά μας σε πολύ μεγάλο βαθμό. Το ηλεκτρονικό εμπόριο, η τηλεργασία, η τηλεκατάρτιση, τα διαδικτυακά meetings είναι κάποια από τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν από την αρχή της πανδημίας, προκειμένου η ζωή και η λειτουργία του κράτους να συνεχιστεί απρόσκοπτα σε συνθήκες αναγκαστικού εγκλεισμού.

Εν όψει ενός δύσκολου χειμώνα, λόγω ενεργειακής κρίσης, καταλάβαμε ότι πρέπει να **μεινουμε τη θερμοκρασία αντί να ανοίγουμε τα παράθυρα** (όπως λένε οι Αμερικανοί, όταν ανοίγεις το παράθυρο είναι σαν να πετάς μια χούφτα δολάρια έξω). Όμως ξεκινάμε με ένα θετικό πρόσημο: η μεγαλύτερη βιομηχανία της χώρας, ο τουρισμός, πήγε καλά και κάτι ακόμα, τώρα είμαστε όλοι **πιο προσεκτικοί στις επιλογές** και τα "ανοίγματά" μας, τόσο που μερικοί φοβούνται να πάρουν ένα μικροδάνειο για να ευκολυνθούν ή και να δανειστούν για να αγοράσουν ένα σπίτι.

Μας μένει ένα δύσκολο στοιχείο ακόμα. Ακούει στο όνομα **λαϊκισμός** και αφορά στη συγκάλυψη της αλήθειας, την υπεραπλούστευση, τον εξωραϊσμό δύσκολων προβλημάτων. Η αντίληψη ότι για όλα φταίει οι κακοί ξένοι που διαρκώς συνωμοτούν και κάνουν αρνητικές επιλογές για την Ελλάδα, απλώς μας γυρίζει πίσω και **το χειρότερο που μπορεί να πάθει μια χώρα είναι να ξαναζήσει τα λάθη του παρελθόντος διογκωμένα**, καθώς αυτή είναι η τιμωρία της Ιστορίας.

Και πάλι είμαι αισιόδοξος ότι παρ' όλες τις δυσκολίες, θα τα καταφέρουμε και όπως προφητικά τραγουδούσε ο αγαπητός **Διονύσης Σαββόπουλος**, πριν 40 χρόνια,

*Τον χειμώνα ετούτο
άμα τον πηδήσαμε
Γι' άλλα δέκα χρόνια
άιντε καθαρίσαμε**

* Στίχοι-μουσική: Διονύσης Σαββόπουλος, Άλμπουμι: Τραπεζάκια έξω, 1983